Александра Ђуричић

ВЕЛИКО ПОЗОРИШТЕ АПСУРДА

(Гонсало М. Тавареш: *Кварт*, превела са португалског Тамина Шоп, Трећи трг – Чигоја штампа, Београд, 2011)

Гонсало Тавареш (1970) припадник је средње генерације португалских писаца који за собом има већ импозантан књижевни опус као и завидан број награда међу којима претежу међународне. Његов успех код критике условио је велики број превода на стране језике, тако да све чини оквир једног књижевног успеха у који први пут завирује и српски читалац захваљујући преводу Тамине Шоп. Дело *Кварт* је обједињујући том више Таварешових кратких књига настајалих у периоду од 2002. до 2010. којима су заједнички стил, кратка прозна форма и идеја о виртуелном, књижевном кварту у коме обитавају као најближе комшије одабрани писци, од Валерија, преко Б. Брехта и Вирџиније Вулф до Бретона и Елиота. Да ли су само књижевни укус и потреба да их парафразира били критеријуми овог избора, тешко је рећи. Прва књига *Господин Валери и логика* објављена је 2002. и одмах овенчана наградом. Читаоцу се у овим кратким прозама намеће идеја о узорима, пре свега у театру апсурда и Брехтовим кратким причама о господину Којнеру (у преводу на српски *Приче о господину Којнеру*, Геопоетика, 2012) Тај заправо безимени, изгубљени и отуђени грађанин коме секу руке, ноге, на крају и главу, који стоји у ставу мирно пред Шефом и Лидером, који се не сналази у законитостима свакодневице већ реагује бизарним гестовима, који нема истинских осећања, код Брехта је неотесан, ћошкаст, особа која иритира, да би до Тавареша еволуирао у број у реду за незапослене који зури у потиљак сапатника испред себе. Бизарност његових сукоба са светом чини нам се да више дугује кратким прозним формама Данила Хармса него писцима које Тавареш окупља у свом виртуелном Кварту. Линија вођена руком Ракел Каиано (1977), илустраторке ове књиге, имитира дечји цртеж и приказује нам кварт ниских, збијених кућа које подсећају на енглеска предграђа висином, али не и редом. Ту један поред другог живе Орвел, Бекет, Елиот, Валери... делује као да је поремећај понашања ових писаца-ликова својеврсни уметнички програм, изврнута рукавица бачена у лице савременом свету који их је изнедрио.

Тако Тавареш поставља сценографију великог позоришта апсурда у коме се крећу, али не живе његови деперсонализовани јунаци, који су, приметићемо, сви мушкарци. Жене су ту тек спорадично присутне као несносне супруге или пролазнице на улици, декор њихових картонских живота. Збиља, питамо се, да ли је још од Бекетових јунака отуђеност живљења резервисана за мушкарце или је одсуство жена из тог корпуса врста привилегије и комплимент сачуваној људскости? Препуштамо да се читалац определи, али оно што је са Таварешовом прозом дефинитивно изгубљено је сан о Медитерану као простору среће. Ако су се тврди Ирац и још огорченији Немац, Бекет и

Брехт, окренули теми отуђености савременог човека делимично и под утицајем поднебља, онда остаје утисак да се та атмосфера попут радиоактивног облака спуштала према југу Европе, захватајући Медитеран као последње место свих наших утопија. У Таварешовој прози нема ничега од светлости и мириса поднебља у којем ствара, нема разлике између канцеларија у којима се губи Којнер и простора где господина Валзера очекују увек нова економска и политичка искушења. Да се облак економске кризе надвио над читавим Медитераном знамо из новинских вести, али сада тај рефлекс имамо и у књижевности. Тавареш као да се довикује са својим колегом са источног краја Медитерана, вршњаком Димитрисом Сотакисом који у роману *Без даха* (српски превод Clio, 2014) прича о незапосленом очајнику који потписује уговор са фантомском компанијом. Добро је плаћен за бизарну услугу – пристаје да у његов мали стан свакодневно доносе комаде различитог намештаја све док под њиховим теретом не остане затрпан, и буквално без даха. Слично њему, господин Валери остаје без даха на крају једног обимног филозофског излагања у Таварешовој краткој причи „Ексер" која се подсмева препотенцији као обавезном пратиоцу успешних, према критеријумима савременог света. У тој успешности нераздвојива је књижевност од новца, каже у белешци о Валерију који је новац, не само папирни, већ и метални, држао међу страницама књиге, уз коментар да није могуће одвојити књижевност од новца. У гестовима и држању под одређеним друштвеним околностима понашање људи постаје видљиво, а Тавареш покушава да те гестове цитира, да од њих направи општа места своје прозе, улазећи, ритмички али и формално у монотонију обезличеног, отуђеног, приближавајући се чувеном, али никад у позоришту до краја изведеном Брехтовом *фау ефекту* (од немачке речи *Verfrehmdung* – отуђење).

Организујући своје кратке прозе у мање књиге које, свака појединачно, полемишу са једним одабраним писцем, Тавареш не прати законитости њихове поетике или метрике, већ тражи пројекцију њиховог дела на белом зиду савременог света огољеном до бесмисла. На тај начин избегава имитације и компилације стварајући оригинални простор за иронију и сарказам усмерене највише на људску глупост и њене рефлексије на економске и политичке системе. Због тога гласачки листићи у вечери након избора имају вредност јесењег лишћа и неки депресивни чистач сабира их на гомиле, резултати су већ познати, све је познато у свету без наде.

Читалац који је сурово отргнут из сна о Медитерану (који му не одузима Тавареш већ свакодневне новинске и телевизијске вести), може да изабере између могућности да одбаци Таварешов свет апсурда или да му се приклони са филозофским миром, свестан да је Кварт који креира Тавареш само плод пишчеве маште, покушај да свет учини истински бољим. Да ли је то могуће оваквом прозом, нисмо сигурни. Да ли је паметно експериментисати са границом подношљивости читаоца, могло би се полемисати на основу искуства са позоришним експериментом од кога гледаоци све више беже. Наравно, апсурдан би био и вапај за повратком на неке сентименталне, сладуњаве садржаје који немају везе са стварношћу. Али, колико је читалац спреман да се суочава са оваквим наративима толико је и гарантован успех оваквог уметничког поступка. Неки би рекли – већ виђено, други би ватрено заговарали Таварешову ори-

гиналност, али у оба случаја остаје испражњеност и сведеност књижевног простора коју добро одсликава линија цртежа илустрација.

Бежећи од било какве поетике, било манифестне, било поетике у смислу конкретног књижевног израза, Тавареш је себе као писца оградио од могуће критике. То је његов поступак и његов израз у коме га веома добро прати превод на српски Тамине Шоп. И читаоцу који није у могућности да упореди оригинал на португалском јасно је да преводилачки напор Тамине Шоп представља оригинални и духовити, али и зналачки искорак генерације која тек долази. Српски читалац већ навикнут на веома добре преводе са португалског из пера преводилаца старије генерације овде ће уочити свежину израза и употребу жаргонских речи, спретно изабране српске пандане изрека и идиома, метрички изврсне реченице, што је свакако навело жири да Награду „Радоје Татић“ за 2014. годину додели Тамини Шоп управо за преводе Тавареша. Тешком, мукотрпном, посвећеном раду за који је потребан нерв, дар, у српској књижевној јавности веома недостају осврти на преводе (о ваљаности нечијег преводилачког рада обавестимо се из саопштења жирија који додељује награду, дакле, све остаје у уском кругу посвећених). Добрих, стручних приказа превода већ дуго нема ни у дневној штампи нити у књижевној периодици, а тиме би се повукла јасна граница између ваљаних и верних књижевних превода и поплаве комерцијалних, на брзину склепаних којима је наше тржиште књига преплављено. Тако се у глави мање упућеног читаоца ствара конфузија да је сваки превод писмен и веран, а само добрим преводима можемо бити уведени у светове књижевности језика који не познајемо. У том смислу, Тамина Шоп отвара још једна врата према Иберији и португалском језичком простору за који аутор ових редова и даље жели да га покрећу ветрови Атлантика уместо зидова Кварта међу којима полако али сигурно умире затрпан апсурдима света у коме нам је запало да живимо. Гонсалу Таварешу мора се признати храброст да је грубој истини успео да погледа у очи и преживи сусрет са Горгоном. Циници би рекли – и да на таквој врсти храбрости изгради свој метеорски књижевни успех.